

gimi kraji izven dežele, njihove pogoste selitve ali spreminjanje kraja bivanja, torej velika poslovna in fizična gibljivost povezana s poslovno prilagodljivostjo sama po sebi navaja na misel, da bi bilo treba vključiti v raziskave tudi gradivo iz še drugih arhivov, zlasti na ozemlju Slovenije, v primorskih mestih (Trst) in tudi v Furlaniji, kjer bi prišla v poštev zlasti Čedad in Videm (Udine). Podoba bi s tem postala še bolj bogata, še bolj popolna, čeprav je zopet res, da se v splošnem ne bi oddaljila od te, ki jo imamo v knjigi.

Delo je pisec razdelil na uvod in štiri poglavja, izmed katerih sta drugo in tretje vsebinsko najbogatejša. V prvem poglavju (str. 13—31) je avtor dal ob oznaki virov in literature, kjer pa, žal, ni upošteval rezultatov slovenskega zgodovinopisja, zelo sintetično zasnovan splošni pregled razvoja Židov na Koroškem, posebej za zgodnje obdobje in posebej v času, ki ga je označil kot cvetočo dobo židovskih občin (13. in 14. stoletje). Poglavje je zaključil s prikazom vzrokov izгона Židov iz dežele. Celotno problematiko židovskega denarnega poslovanja je zajelo drugo poglavje (str. 33—112). V njem sledimo organizacijskim oblikam kreditnih poslov, podrobni analizi zadolžnic, družbeni strukturi dolžnikov (svetna in cerkvena gospoda, meščani, podložniki), višini posojil in vrstam posojanega denarja, trajanju kreditov oziroma plačilnim rokom, rokom zapadlosti, višini obresti (ki so bile vključene v dolžno vsoto) in zamudnih obresti, ki so bile različno visoke pri posameznih Židih in po posameznih družbenih razredih, na splošno pa tem višje, čim nižji je bil družbeni status dolžnika (gibale so se v širokem razponu od 32,5 % do 97,5 %). Posebej je avtor obravnaval oblike varstva pri posojilih, ki se javljajo kot zastave raznih predmetov in nepremičnin (posojilo na zastavo), z jamstvom porokov in z nekako obliko arestnega postopka (Einlager), dalje na kak način so zaključevali kreditne odnose in katere so bile sodne oziroma razsodiščne instance v primeru spora. Spregovoril pa je tudi o dejavnosti Židov v drugih poklicih, ki so jih na Koroškem vendar bolj izjemno opravljali (npr. trgovina, obrt, kovanje denarja, zaposlitev v finančni upravi dinastičnih in deželno-knežjih rodbin, medicina). V tretjem, najboljšežnejšem poglavju (str. 113—234) je avtor posredoval vsebino židovskega prava v posameznih dinastičnih oziroma deželno-knežjih teritorijih in deželah, opisal obveznosti Židov (davki) in odpor proti židovskim pravicam, prikazal židovske kolonije z najvažnejšimi rodbinami, njihove povezave in mobilnost. Deželnoknežjim židovskim občinam v Št. Vidu, Velikovcu, Celovcu, Pliberku, Slovenj Gradcu in Dravogradu slede opisi teh občin na koroškem ozemlju bamberskih škofov v Beljaku in Wolfsbergu, na ozemlju salzburških nadškofov v Mühldorfu, Salzburgu, Brežah (Friesach) in Ptuju s podrobnim opisom brežkih židovskih rodbin Haesleina, Nachmana in Abrecha, na ozemlju krškega škofa v Strassburgu in goriških grofov v Lienzu. V kratkem zadnjem poglavju (str. 235—240) je za zaključek prikazan še razvoj od izгона Židov iz Koroške leta 1496 do ponovne naselitve posameznih Židov v deželi 1867. leta. Knjiga je opremljena tudi s krajevnim in osebnim (str. 241—244) in stvarnim kazalom (str. 245—246).

V vsebinskem pogledu knjigi, z izjemo že navedenega neupoštevanja virov iz že označenih arhivov oziroma področij in nepoznavanja slovanske literature o Židih, ni pravzaprav v ničemer oporekati. Manjše pripombe so bolj tehnične značaja. Tako ponekod pri citiranju listin citat ni popoln (npr. str. 53 op. 146, str. 83 op. 315), večkrat je zaradi nepoznavanja literature in edicij virov posamezna listina, ki jo je uporabil, označena kot doslej še nepoznana oziroma neobjavljena (npr. str. 50 op. 133, str. 106 op. 430, str. 113 op. 4, str. 250 sl. op. 580). V nekaj primerih moti nelokaliziranje krajev (npr. Mangespurch — Mannsburg — Mengeš, str. 54 op. 158; Zel — Selo pri Mengšu, str. 156 op. 170) oziroma napačno branje krajevnega imena (npr. Razzmay — Razzway — Razvanje pri Mariboru, str. 77 op. 279), dalje manjša ponavljanja iste snovi (npr. str. 111 sl.) in manjkajoča imena v krajevnem in osebnem kazalu (Auer-sperg/er/, Gutenstein, Königsberg, Mangespurch, Reifenberg/er/, Seitz).

Knjiga, v katero je avtor vložil veliko naporov, saj je bilo treba zbrati veliko listinskega gradiva in iz njega izvleči številne drobne podatke, je nedvomno zelo lep prispevek k splošni zgodovini Židov in hkrati tudi za poznavanje dela, zlasti gospodarske zgodovine slovenskega ozemlja.

Ferdo Gestrin

Christoph Gütermann, *Das Minderheitenschutzverfahren des Völkerbundes*. Berlin : Duncker & Humblot, 1979. 360 strani.

Doktorska disertacija C. Gütermanna na dunajski univerzi predstavlja prvo študijo o delovanju sistema manjšinskega varstva Društva narodov, ki temelji na arhivskem gradivu Generalnega sekretariata DN. V njej je avtor na minuciozen način prikazal manjšinske koncepte evropskih velesil, ki so si na območju vzhodne Evrope, takratnega »tretjega sveta«, ležečega na ozemlju med silami evropskega zahoda in prebujajočo se vzhodno velesilo, uredile tako imenovani »cordon sanitaire«, segajoč

od Baltika do Turčije. Ta versajski antemurale je bil dobesedno nabit s manjšinskim eksplozivom, ki ga je bilo treba napraviti nenevarnega ravno s pomočjo nove oblike manjšinske zaščite. Tako so zahodne velesile državam v tem območju oktroirale sistem manjšinskega varstva Društva narodov, ki je postal bistven sestavni del sistema evropske kolektivne varnosti. Hkrati je bilo ravno dejstvo, da je bil sistem tem državam vsiljen, vzrok njegovi inherentni šibkosti.

Avtor omenja zlasti odpor Poljske, Romunije in Jugoslavije, ki so vse nastopale s podobnimi argumenti: da garancija DN omejuje njihovo suverenost, saj so v principu suverene države izpostavljene nadzoru od zunaj. Dejstva, da je jugoslovanska vlada 10. 9. 1919 podala celo ostavko v znak protesta nad kršenjem državne in narodne suverenosti, Gütermann ne omenja. Jugoslavija je že na samem začetku protestirala, ker ni bilo recipročnosti. Država SHS, ki je iz konkurzne mase heterogenega in heteroklitnega habsburškega cesarstva izmed vseh držav naslednic podedovala najbolj pestro narodnostno sestavo, hkrati pa je del njenega etničnega ozemlja ostal izven državnih meja, se je zavzemala za razširitev manjšinskega varstva DN na vse ozemlje bivše Avstroogrske, kar je šlo seveda na italijanski naslov. Kot je znano, Italiji ni bilo treba sprejeti manjšinsko varstvenih obveznosti, kljub njenim »Slovanom«, za katere je grof Carlo Sforza Vesniću dejal, da »mi pač nismo krivi, da jih je pol milijona na tej strani Alp«.

Delo zajema obdobje 1919—1939. V tem času je sistem manjšinskega varstva DN nastal, se konsolidiral in hkrati v vzponom revizionističnih držav zašel v krizo ter razpadel. Gütermann pravi, da so bile njegove poglavitne značilnosti, da je bil regionalen, političen in temporaren. V prvem delu je prikazal nastanek in razvoj sistema, v drugem pa strukturo in delovanje manjšinskovarstvenega postopka, v katerem je centralno vlogo igrala peticija. Njena vložitev je pomenila hkrati prvo fazo postopka. O njeni sprejemljivosti je v drugi fazi postopka odločal generalni sekretar DN, v tretjem stadiju pa je peticijo obravnaval tričlanski manjšinski komite, ki so ga sestavljali izključno člani sveta DN. (V svetu DN so bili stalni člani — velike sile in enajst nestalnih.) Ta je skušal doseči sporazum. Če to ni bilo mogoče, zadeva pa je bila dovolj pomembna, jo je v četrti fazi postopka prevzel svet, ki je zadevo zaključil z resolucijo. Prizadeta država je bila pozvana, da jo izvrši. Svet države k temu ni mogel prisiliti: na razpolago sta mu bili pravzaprav le metoda koncilijacije in kompromisa. Posebnost postopka je bila v tem, da je kot prvi v zgodovini omogočil pošiljanje peticij tudi zasebnim osebam in društvom. V tretjem delu je prikazana manjšinska sekcija sekretariata DN in njene naloge, njen osebni in organizacijski razvoj, njeno informacijsko delo in delo predstavnikov DN v državah z manjšinami.

Jugoslavija in njena aktivnost v okviru manjšinskega varstva je večkrat omenjena. Naj opozorim na vprašanje predstavnikov DN v Makedoniji leta 1919 (str. 308), odpor Jugoslavije proti stalnim predstavnikom DN v predelih z mešanim prebivalstvom (str. 49), proti grško-bolgarskemu protokolu z dne 29. 9. 1924 zaradi Makedoncev (str. 314), ravnanje Marinkovića kot predsednika sveta DN poleti 1930 v zvezi z resolucijo z dne 10. 6. 1925 (str. 175), protest Jugoslavije proti ravnanju tričlanskega komiteja avgusta 1931 (str. 240), protest direktorja manjšinske sekcije proti stališču jugoslovanske vlade leta 1937 (str. 241).

Vseh peticij je bilo v letih 1921—1939 okoli 950, od tega okoli 550 sprejemljivih. Položaja Slovencev na Koroškem sta se dotikali dve. Prva je peticija slovenskega šolskega društva na Koroškem z dne 22. 9. 1922, ki jo je podpisal Josip Ogris in se je nanašala na zaprtje dveh slovenskih privatnih šol — v Sentrupertu pri Velikovcu in Sentjakobu v Rožu. S tem naj bi bil kršen člen 67 saintgermainske pogodbe. Po odgovoru avstrijske vlade, da bo v obeh krajih odprla javni šoli s slovenskim učnim jezikom, je šlo za vprašanje, ali lahko neka vlada prepove ustanavljanje zasebnih šol in namesto njih odpre javne. Manjšinski komite se je sestál 21. 7. 1922 in sekretariatu zadal nalogo, da od avstrijskih oblasti zahteva informacije o odpiranju zasebnih šol s strani večinskega prebivalstva in o javnih manjšinskih šolah. Avstrijci kljub večkratnemu urgiranju niso odgovorili; Gütermann tega ne pripisuje toliko slabim namenom avstrijske vlade kot nerazčiščeni razmejitvi kompetenc med prosvetnim ministrstvom na Dunaju in deželnim šolskim svetom v Celovcu. »Apeli iz Zeneve so obtičali v kolesju avstrijske birokracije«, pravi (str. 217).

Šef manjšinske sekcije Colban je že razmišljal o tem, da bi zadevo javno razgrnil pred DN, vendar komite zadeve ni hotel gnati do konca in je pozval Colbana, naj vsekakor nekako pride do informacij. Le-ta se je nato 5. 3. 1923 sestal na Dunaju z dr. Leitmaierjem iz zunanjega ministrstva. Ta je dejal, da teoretično sicer obstaja pravica, da se ustanovljajo zasebne šole, da pa gre v konkretnem primeru za jugoslovansko propagando, vprašanje pa da sta obe strani v pogovorih v Beogradu (Seipel-Grünberger-Ninčić) razčistili. Colban je nato poudaril, kako pomembno je, da imajo manjšine enako pravico do ustanavljanja zasebnih šol kot večinsko prebivalstvo, in dodal, da ga le posebne okoliščine primera (njegova časovna oddaljenost, dejstvo, da je prišlo do sporazuma) odvrtačo od nadaljnjih korakov.

V drugi peticiji z dne 29. 9. 1934 se je dr. Franc Petek, poslanec v koroškem delnem zboru, pritožil nad izvedbo ljudskega štetja z 22. 3. 1934. Pritožbo je podkrepil z dvajsetimi konkretnimi primeri tendenciozno postavljenih vprašanj, ki so jih zastavljali avstrijski uradniki, in se skliceval na dejstvo, da je Slovencev v Avstriji vedno manj, kar vzbuja pomisleke o tovrstnih ljudskih štetjih. Avstrijska vlada je v odgovoru »ovrgla« vse konkretne primere, ki jih je Petek navedel, in se sklicevala na definicije manjšinskih kongresov, vendar je dopustila možnost, da je zaradi neizkušenih pomožnih moči prišlo do nekaterih nepravilnosti. Komite je na zasedanju 21. 5. 1935, kot pravi Gütermann, »kapituliral pred nemožnostjo, da bi predlagal znanstveno eksaktno metodo ljudskega štetja«. Avstrijska zatrjevanja, da so bila enaka vprašanja zastavljena tako manjšini kot večini, so mu bila dober povod za zaključitev zadeve, »ne da bi se hotel izjasniti o involviranih načelnih vprašanjih«. Usoda obeh slovenskih peticij je po svoje indikativna. V britanskem parlamentu so ob nekem poslanskem vprašanju ugotovili, da je bila le tretjina obravnavanih peticij rešena vsaj v delno zadovoljstvo peticionarjev. V vseh drugih primerih pa da člani komiteja niso mogli odkriti nikakršne kršitve.

Avtor na koncu ugotavlja, da je postopek s čisto tehničnega vidika deloval uspešno (uspešno sodelovanje manjšinskih komitejev z manjšinsko sekcijo, uspešna informativna dejavnost), pravi pa, da je mnogo težje odgovoriti na vprašanje ali je bil sistem manjšinskega varstva tudi politično uspešen. Priznava sicer, da je na koncu »politično odpovedal« — vendar išče razloge za to tudi izven samega sistema: v njegovi regionalni omejenosti, posebni vlogi Nemčije v DN, pojmovanju suverenosti, intransigenci manjšin in v splošnem poslabšanju evropske politične klime. Za dokaz uspešnosti sistema mu služi že primerjava položaja manjšin pred prvo vojno z njihovim položajem med obema vojnoma. Kljub temu, da takšnih primerjav ni mogoče kvantificirati, je bilo po njegovem mnenju s sistemom manjšinskega varstva Društva narodov preprečeno mnogo zatiranja. Sistem je prispeval tudi k ohranitvi svetovnega miru.

V dodatku so objavljeni teksti resolucij, garancijskega artikla ter Tittonijevega poročila, statistični pregledi, peticije, ki so se nanašale na Avstrijo, ter drugi podatki. Ob siceršnji natančnosti moti nepopolen imenski register.

Samo Kristen

Slovensko morje in zaledje. Zbornik za humanistične, naravoslovne in družboslovne raziskave. Leto 1, 2/3 in 4/5. Koper : Lipa, 1977, 1979, 1981. 225, 299 in 218 strani.

Zbornik, ki redno izhaja, čeprav doslej dvakrat v dvojni številki, od leta 1977 dalje, je doslej najvidnejše odsev rasti in zrelosti znanstvenih in kulturnih institucij obalnega področja. Iz njih (Morska biološka postaja v Portorožu, Osrednja knjižnica in Pokrajinski muzej v Kopru, Pomorski muzej »Sergej Mašera« in Zavod za spomeniško varstvo v Piranu) je izšla tudi potreba in pobuda za ustanovitev glasila, ki bi dajalo možnost za posredovanje znanstvenih dosežkov svojih sodelavcev javnosti in jih hkrati še tesneje povezovalo ob preučevanju preteklosti in sodobne problematike. Pobudo je sprejela Založba Lipa v Kopru, ki se je vključila med soustanovitelje zbornika, podprlo jo je tudi celotno področje in publikacijo sprejelo za svojo. Moremo pa trditi, da se je zbornik v teh kratkih letih izhajanja uveljavil tudi v celotnem slovenskem prostoru.

Z naslovom zbornika so soustanovitelji nedvomno želeli izraziti svoje prepričanje o nujnosti pomorske koncepcije slovenskega prostora in spoznanje, da se slovensko ljudstvo tudi v svojem zgodovinskem razvoju ni zapiralo v celinske okvire. Prav v širjenju, uveljavljanju in utrjevanju pomorske usmerjenosti v zavesti slovenskega sodobnega človeka je gledati še enega izmed pomembnih ciljev izdajateljev zbornika. To so tudi jasno povedali v spremni besedi prvega zbornika: »Morje ni samo pomorski problem, ampak je problem vse Slovenije in vseh Slovencev. Zato je naš cilj in interes, da poti, ki od daljne preteklosti vežejo naš narod na morje, še utrdimo in poglobimo.«

V uvod k življenjski poti zbornika in njegovi zamisli sta načelno, deklarativno besedilo prispevala s krajšima člankoma pokojni dr. Aleš Bebler (Slovinci in slovensko morje) in Livij Jakomin, takratni sekretar komiteja za promet (Morju več pozornosti). V vseh doslej izšlih petih letnikih, katerih naklada je od 500 porasla na 600 izvodov, je na skupaj 742 straneh izšlo še 33 razprav, 6 ocen oziroma poročil in spominski članek z bibliografijo umrlega dr. M. Pahorja. Po vsebini so prispevki zelo različni in segajo od arheologije, zgodovine, umetnostne zgodovine, etnologije, geografije, naravoslovja do gospodarske zgodovine in obravnav sočasne gospodarske problematike in ekoloških vprašanj. Torej, od spoznavanj razvoja v preteklosti prehaja